

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Маргарита Захариева Младенова

професор в Софийския университет „Св. Климент Охридски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 2. Хуманитарни науки

професионално направление 2.1. Филология.

докторска програма *Славянски езици (Историческа лингвистика – руски език)*

Автор: *Таня Стоянова Нейчева*

Тема: *Руската разновидност на църковнославянския език (славяноруски език) в Русия през първата половина на XVIII век*

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РД-21-539 от 15.03.2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема *Руската разновидност на църковнославянския език (славяноруски език) в Русия през първата половина на XVIII век (Някои особености на граматичната норма)* за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма *Славянски езици (Историческа лингвистика – руски език)*. Автор на дисертационния труд е Таня Стоянова Нейчева – докторантка в редовна форма на обучение към катедра Руски език.

Представеният от Таня Нейчева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;

- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет (само за докторантите зачислени до 04.05.2018 г.);

Докторантката е приложила 6 броя публикации по темата на дисертационния труд и 2 участия в научни форуми, което е в съответствие с изискванията на ПУ. Броят на публикациите надхвърля 2 пъти минималните изисквания на Филологическия факултет.

2. Кратки биографични данни за докторантката

Докторантката Таня Стоянова Нейчева е славист с широк профил, владеещ повече славянски езици – освен руския, по който има магистърска степен и е хоноруван преподавател в ПУ „Паисий Хилендарски“, тя е завършила и магистратура по Славянска филология с профил сръбски език, а сред преводите ѝ има книги, преведени от и на руски език, от сръбски и от горнолужишки език. Освен това владее в различна степен английски, немски и полски език, което безспорно е важна част от общофилологическата и славистичната ѝ подготовка.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Основният проблем, разработен в дисертационния труд предполага не само добро познаване на проблематиката на руския език от XVIII в., но и решаване на множество спорни в научно отношение проблеми, свързани с периодизацията и характеристиките на руската разновидност на църковнославянския език. Авторката се е спряла на преломен реформаторски период от съществуването на руското общество и руската държава – епохата на Петър I. Това прави труда актуален с оглед на факта, че тази епоха е изследвана предимно от историческа и културна гледна точка и по-слабо проучена с оглед на взаимоотношенията между езика на руското общество и старобългарската основа на църковнославянския език. Дефинираните от нея задачи на работата я превръщат в амбициозен проект за характеризиране на езика на руското общество от онази динамична за езика епоха.

4. Познаване на проблема

Докторантката е добре запозната със състоянието на проблема и обемната литература по история на руския език. Това е и причината да определи като първа цел на работата си прегледа на досега използваната терминология и понятийния апарат, който стои зад нея, тъй като използването на термините е изпълнено с различно съдържание у отделните изследователи и най-често се използва без специално дефиниране. Останалите задачи на

работата са също толкова мащабни – изграждане на хипотеза за функционалния обхват на руския вариант на църковнославянския език и дефиниране на корпус от текстове за основа на изследването, разкриване на граматичните особености на руския вариант на църковнославянския език и разграничаването му от църковнославянския език на богослужението от една страна, и от руския език от друга. Стремежът е да се определят неговите функционални граници и да се набележи ролята му в историята на църковнославянския език като цяло. Всичко това предполага обективна и творческа оценка на литературните данни. Че авторката се е справила добре с тази задача личи още от прегледа на терминологичната проблематика (глава 1 – стр. 12–34), в който обобщава прегледа на становищата и дефинициите на досега работилите в тази област и след това предлага своите термини заедно с прецизна дефиниция, разграничаваща структурния и функционалния критерий.

5. Методика на изследването

Избраната методика на изследване е адекватна на поставените задачи – сравнително-историческа и съпоставителна, а за да може да бъде осъществена тя, авторката неизбежно и осъзнато се обръща към описателния метод с оглед на цялата езикова система, отразена в текстовете, системно-структурния анализ на разглеждания материал и като допълнителен, но в никакъв случай не маловажен използва статистическия метод с цел определяне на нормативните за съответната част от езиковата система елементи и за разграничаването им от случайните прояви на говоримия език или на други езикови системи. Тези методи позволяват да постигне поставената цел и да получи адекватен отговор на поставените задачи в дисертационния труд.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от увод, 6 глави, разпределени в 2 части, заключение и приложения. Първите три глави (първа част) са посветени на общите въпроси, без чието решаване не може да се премине към конкретния анализ. В първата от тях авторката дава много аргументирана дефиниция на основните термини и понятия, с които борави. Спира се по-специално на различните схващания за църковнославянския език и представя дефиниция на собственото си разбиране за обекта на своя дисертационен труд. Втората глава (стр. 34–66) представя в общи линии анализирания текстове, без непременно да се приема някоя от досега даваните характеристики на съответния текст в езиково отношение. При някои от тях този въпрос остава открит, като се очаква в резултат на изследването да се установи действителната им принадлежност. Самият подбор на текстовете е направен с оглед на това

да бъде обхванат максимално широко жанровият диапазон на литературата от първата половина на XVIII в. и трябва да бъде оценен напълно положително. На единия полюс е включен евангелски текст (Евангелие от Марка) като доказан представител на църковнославянската „висока норма“, а на другия – лично писмо до приятел, в което се предполага, че авторът на текста използва норма, максимално близка до тази на руския тип църковнославянски език, характерен за светските жанрове. Между тях са разположени текстовете, част от които са с неустановена от съвременната наука езикова норма.

Като абсолютно необходима за изследването трябва да бъде оценена третата глава (стр. 67–81), в която Т. Нейчева представя конкретната методика на своето изследване с последователността на отделните стъпки, като всяка от тях е подробно аргументирана. От особено значение е разработената от нея методика за интерпретация на количествените показатели, основаваща се върху методиката на А.А. Алексеев и тази на Н. Н. Пшеничнова, които обаче сравняват различни от нейния обект – съответно преписи на библейския текст и диалектни текстове. Авторката творчески адаптира метода за количествен анализ към целта на своето изследване – да открие нормативните особености на руския вариант на църковнославянския език.

Втората част на труда („Някои особености на граматичната норма на руската разновидност“) представя анализа на конкретните текстове с оглед на установяването на техните нормативни граматични характеристики. Целта е да се установят евентуалните различия между руската разновидност на църковнославянския език (с функциониране в светските жанрове) и богослужебната (изцяло в богослужението) от една страна, а от друга – между руската разновидност и тогавашния руски език. Нетрадиционно авторката се обръща към граматичните категории като основен критерий, чиито особености се проследяват едновременно във всички части на речта, които ги отразяват, тъй като в работата се разглеждат синтагматично свързани единици – именни и предикатни фрази и цели изречения. Трите самостоятелни глави от част II на работата са посветени на категорията число и отпадането на грамемата двойствено число (глава 4 – стр. 84–116), категорията граматичен род и развитието на категорията одушевеност – неодушевеност (глава 5 – стр. 117–158) и на развитието на категорията падеж, особено в предикативна функция (глава 6 – стр. 159–195). Структурата на всяка глава включва кратък увод, в който се набелязват „критичните точки“ от системата, където могат да се очакват различия между двете интересоващи ни норми и подробен анализ на формите, открити във всеки от шестнайсетте ексцерпирани текста, като цялостният резултат от ексцерпцията е представен в самостоятелни приложения към работата. Това прави получените резултати проверими и

достъпни за читателя. Самите резултати са представени както в съответните пасажии, посветени на съответните текстове, така и в обобщеното заключение (стр. 197–201), като са систематизирани в прегледни таблици. Библиографията включва повече от 220 заглавия по темата, като обхватът далеч не се ограничава само до изследвания върху руски езиков материал, а обхваща и трудове върху значителен брой други езици, които имат теоретично значение за осмислянето на цялостната проблематика на навлизането на местни езикови особености в църковнославянската норма и на функционалното разпространение на книжовния език.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Цялата работа е изградена върху стройна и добре обмислена композиция, представяща по сходен начин резултатите за всеки от анализираниите 16 текста. В резултат на изследването е създаден персонален аотиран електронен корпус на изследваните текстове с общ обем около 120 000 словоформи с възможност за търсене по словоформа или по част от словоформа, както и по граматични значения. Резултатите от съпоставката на разгледаните 3 ключови граматични особености са обобщени в прегледна таблица (стр. 200), от която личи доста широкия функционален обхват на руската разновидност на църковнославянския език, извън която остават само най-високо престижните богослужебни текстове – Евангелие от Марка и Поморские ответы, а при категорията число (грамемата двойствено число) – дори само евангелският текст. Изведените три особености, които са главен обект на анализа, са дефинирани като точки на опозицията между двете норми (или „възли“, както ги нарича Т. Нейчева в духа на терминологията в научната литература) при съпоставяне на нормативните особености от църковнославянските граматикии и налагащите се промени под натиска на живата реч. Взема се предвид не само наличието или отсъствието на дадения формален признак но и по-фини нюанси, свързани с начините на съгласуване и функциите на съответните употреби. Това дава възможност на авторката да формулира по-прецизно самите понятия, с които борави, както и функционалните граници между анализираниите езикови норми. Така се извеждат три от важните особености на руската разновидност на църковнославянския език в Русия, която е по-слабо проучена в сравнение с богослужебната и се наблюдават социалните ареали на нейното функциониране. Получен и доказан е набор от нови факти, които са проверими и важни за характеристиката на формирането на книжовния руски език. Резултатите от изследването могат да бъдат приложени не само за по-нататъшни научни изследвания, но и в практиката при преподаването.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Докторантката е представила 6 публикации по темата при изискван минимум от Филологическия факултет за 3 публикации. Изискването за участия в научни форуми е 2, което тя е изпълнила точно. Всяка от публикациите представя частни проблеми по темата на дисертацията – засяга важен въпрос от теоретично гледище (2 от публикациите – № 1 и № 5 от представения списък) или на конкретно наблюдение върху изследвания езиков материал (останалите 4 публикации). Две от статиите са публикувани в Научни трудове на ПУ, Филологически факултет, две в юбилейни сборници на ПУ, една в сп. „Славянски диалози“, издание на ПУ и една в сборник с доклади от международна конференция в Санкт-Петербург (2015 г.).

9. Лично участие на докторанта(ката)

Личното участие на докторантката в проведеното дисертационно изследване не подлежи на съмнение, тъй като темата и обектът на изследване досега не са били проучвани с оглед граматичните характеристики на руската разновидност на църковнославянския език. В този смисъл формулираните приноси и получени резултати са изцяло нейна лична заслуга.

10. Автореферат

Авторефератът отразява точно съдържанието на дисертацията – оформен е според изискванията на съответните правилници, и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

11. Критични забележки и препоръки

Много сполучливо е по принцип решението да бъдат представени в табличен вид термините и схващанията за църковнославянския език – това дава яснота върху вижданията на авторката за тях. Струва ми се обаче, че таблицата се нуждае от известно прецизиране. Що се отнася до началния период (паралелен на старобългарската епоха – XI–XII в.), особено във връзка с най-широкото схващане на църковнославянския език (стр. 18), включващо всички редакции на старобългарския език – то не се покрива изцяло с термина на Р. Пикио *Slavia ortodoxa*, у него има и второ понятие *Slavia romana*, защото по време на съществуването на чисто функционалните периоди във Велика Моравия и Панония *Slavia ortodoxa* още не е съществувала – епохата е преди разделението на католическа и православна църква. Освен това по-късната хърватска редакция няма православен характер. Също така едва ли може да се говори за влахо-молдовска редакция преди появата на съответните княжества, която се отнася към по-късна епоха, доста след XII в. Периодът XI–

XII в. не е в обхвата на изследваната в дисертацията епоха, но за евентуално издаване на труда, което аз горещо препоръчвам, таблицата и коментарът към нея трябва да се прецизират.

12. Препоръки

Поради положителните качества на труда предлагам той да бъде публикуван, за да се даде достатъчна възможност постигнатите от авторката резултати да бъдат използвани по-нататък като овладяно в науката полезно знание, както и за учебни цели.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният от Таня Стоянова Нейчева дисертационен труд на тема *Руската разновидност на църковнославянския език (славяноруски език) в Русия през първата половина на XVIII век (Някои особености на граматичната норма)* представлява сериозен принос в проучването на историята на руския език през първата половина на XVIII в., като за първи път представя аргументирана с конкретен езиков материал от 16 исторически текста оценка на състоянието на нормата в слабо проучената руска разновидност на църковнославянския език в съпоставка с църковнославянската граматична норма, почерпана от тогавашните църковнославянски граматика и еталонни богослужебни текстове. Наблюденията ѝ върху употребите на форми за двойствено число, съгласуването във връзка с неразграничаването на граматичен род в мн. ч. на имената и появата на категорията одушевеност, както и върху предикативните падежи имат приносен за науката характер. Дисертационният труд **съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички** изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантката **Таня Стоянова Нейчева притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност 2.1. Филология. Славянски езици (Историческа лингвистика – руски език), като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Въз основа на казаното убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси и категорично подкрепям и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на **Таня Стоянова Нейчева** в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки, професионално

направление 2.1. Филология, докторска програма Славянски езици (Историческа лингвистика – руски език).

20.03.2023 г.

Рецензент: .....

(подпис)

Проф. дфн Маргарита Младенова

(ак. дл., н. ст., име, фамилия)